

## ЖІНОЧІ СОРОЧКИ ТЕРЕБЛЕРІЦЬКИХ ДОЛИНЯН КІНЦЯ XIX – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX ст.

Коцан В. В. (Ужгород)

*У статті на базі фондів збірок Краєзнавчого музею при бібліотеці с. Теребля Тячівського району, Закарпатського обласного краєзнавчого музею ім. Т. Легоцького, Закарпатського музею народної архітектури та побуту, Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України (м. Львів), а також наявної літератури проведено комплексний аналіз крою та оздоблення вишивкою традиційних жіночих сорочок тереблеріцьких долинян кінця XIX – першої половини XX ст. Даний локально-територіальний осередок етнографічної групи долинян Закарпаття охоплює окремі села Хустського, Тячівського та Міжгірського районів. Автором детально описано процес виготовлення полотна в домашніх умовах. Основною сировиною для цього служили льна, конопляна та вовняна пряжа. Сорочка, як найдавніший вид шитого одягу, є одним із найголовніших елементів при виділенні локальних типів народного вбрання з притаманними лише їм деталями. Вона вказує на вік, стать, сімейний стан, вид занять свого власника. Розміщення вишивки на сорочках, орнаментальні мотиви та їх композиція тісно пов'язані із загальним кроєм та оздобленням сорочки. У статті детально описано процес крою жіночих сорочок досліджуваного регіону: стану сорочки, рукавів, верхньої нагрудної частини («пазухи») на передній пілці, декоративні шви та загинки. Вишивкою оздоблювали вузький ошийник, «пазуху», рукави, манжети. За орнаментальною композицією вишивки на рукавах автором статті виділено такі типи сорочок: «ромованка», «заспільниця», «косиці», «рукави». Свої особливості мав колорит вишивок жіночих сорочок різних осередків тереблеріцьких долинян. До етноідентифікуючих ознак крою жіночих сорочок тереблеріцьких долинян відносимо частину («пазуху»), бічні поли («скоси») та поперечні загинки («гайташі») у нижній частині сорочок та на рукавах. Вишивка «довгань» у тереблеріцьких долинян у XIX ст. характеризувалась повсюдною перевагою геометричних орнаментальних мотивів, майже суцільною вишивкою рукавів, поступовим переходом від одноколірної до двоколірної, а від неї – до поліхромної вишивки.*

**Ключові слова:** жіноча сорочка, крій, пілка, рукав, манжети, ошийник, вишивка, орнаментальна композиція, колорит.

**Постановка проблеми.** Більшість території Закарпаття (9,735 км) та 200 км української етнічної території в Румунії вздовж р. Тиси від м. Сигіт до м. Тячева населена українцями-долинянами. Вони проживають на рівнині, в передгір'ї, середньогір'ї та частково високогір'ї Закарпаття від р. Шопурки на сході до державного кордону із Словаччиною на заході. Північні кордони долинян проходять водорозділом Полонинського хребта від смт. Міжгір'я до села Яворник на Великоберезнянщині. На півдні вони межують з угорцями, що населяють окраїни Закарпаття, низовини вздовж кордону з Угорщиною [40, с. 68]. Особливості проживання долинян у різноманітних господарсько-географічних поясах річкових долин середньогір'я, низькогір'я, передгір'я і рівнини, їх адміністративна підпорядкованість конкретним комітатським та окружним центрам, етноісторичні особливості формування населення кожної з річкових долин, правовий і господарський статус жителів конкретних сіл, вплив сусідів та інші чинники наклали свій відбиток на їх традиційну культуру.

Виходячи з основних принципів районування та враховуючи комплекс розмежувальних рис традиційної культури, в етнографічній групі долинян виділяємо локально-територіальні групи (етнографічні райони) марамороських, боржавських, ужанських і перечинсько-березнянських долинян, які у свою чергу поділяються на ряд етнографічних

окружностей. Їх етноісторичний та господарсько-культурний розвиток позначився на особливостях традиційного народного одягу місцевого населення.

Основною сировиною для виготовлення одягу долинян було домоткане конопляне або льняне полотно, сукно ручного прядіння з овечої вовни, вироблені овечі шкірки. Усі види домотканих полотен проходили загальновідомі завершальні процеси обробки. При цьому вони ставали м'якішими, еластичнішими. Виготовленням полотна займалися переважно жінки та дівчата у вільний від сільськогосподарських робіт час. Від якості сировини, її належної обробки значною мірою залежали особливості майбутнього одягу. Готові волокна коноплі повивали на кужіль, використовуючи при прядінні веретено, а з кінця XIX ст. – механічні прялки із ножним приводом. Кількість скручування ниток, рівномірність їх товщини зумовлювали структуру майбутньої тканини. Готові нитки вибілювали («золили»), прали і висушували на сонці або морозі. Впродовж літа та зими цей процес повторювався кілька разів. Вибілені нитки називали «біль», «білізна», «білька». Ними вишивали одяг, часто комбінуючи із сірими невибіленими нитками. У селах Тересвянської, Боржавської, Тереблеріцької долини та селах Хижа, Черна, Новоселиця Виноградівського району побутував критерій оцінки дівчини («одданиці») на її вміння тонко прясти білу нитку, готувати придане.

При вишиванні могли використовувати й невідбілені конопляні, льняні, нитки із зеленуватим

відтінком. Їх за спеціальним рецептом натирали воском («воскували»). Туті еластичні воскові нитки рельєфніше виділяли орнаментальні мотиви на фоні тканини. У другій половині XIX – першій половині XX ст. для фарбування ниток використовували кору вільхи, дуба, ягоди, бузину, цибулини, отримуючи коричневі, сірі, зелені, червоні нитки. Деколи нитки змочували гарячою водою, у яку додавали попел із спаленої соломи вівса, отримуючи світло-вохристі («пшеничні») нитки. На початку XX ст. нитки фарбували у сажі, яка утворювалась при згоранні жиру у каганцях. У результаті отримували нитки чорного, дещо нерівномірного по всій довжині, кольору. Поширеним було вишивання ручнопряденими нитками із овечої вовни. Для таких ниток підбирались найкращі волокна вовни білого, сірого, чорного кольорів.

Після закінчення обробки сировини починався процес підготовки матеріалу для ткання і вишивання. Найпоширенішими були три техніки ткацтва – «просте», «перебиране» і «чинувате». Тканини із найпростішим полотняним переплетенням виготовляли на кроснах у дві «ничильниці» з двома підніжками («понужами»). Чинувате полотно із дрібними орнаментами у вигляді скісних зигзагоподібних ліній ткали у чотири «ничильниці» з чотирма «понужами». На Тячівщині орнаментальні мотиви «чинуватих» полотен називали «коцки», «гребінь», «дашки», «коліщатко», на Березнянщині – «папороть», «бджола», «жаб'ячі очі», «жуки», на Іршавщині – «у смерічку», «на квітки», «на вилки», на Перечинщині – «на прути», на Хустщині – «в очка». Конопляну пряжу при тканні слід було час від часу змачувати звареною із кукурудзяної муки рідкою масою («утеркою»), щоб бердо краще рухалось по основі. Виткане на кроснах полотно звивали у сувій («звуй») і поливали гарячою водою («окропом»), сушили на сонці і приступали до кроєння одягу [30, с. 119].

Для виготовлення одягу долиняни використовували й вовну. З білої вовни ткали біле сукно, яке використовували для пошиття чоловічого і жіночого верхнього одягу. Суміш білої та чорної вовни давала сукно сірого кольору, з якого переважно шили одяг бідні селяни. Чорне сукно використовували для пошиття чоловічих штанів і піджаків («рекликів»).

У кінці XIX ст. долиняни почали використовувати привозні бавовняні, шовкові, металеві нитки, бісер. На початку XX ст. поряд із конопляними та вовняними нитками у народному ткацтві використовувалась і фабрична бавовняна пряжа («памут»), яка була значно тонша і м'якша від пряжі, виготовленої в домашніх умовах. Її використовували при тканні святкового одягу. На початку XX ст. промислові товари ставали набагато дешевшими. Цьому сприяло поширення цехів та фабрик по виготовленню того чи іншого елемента вбрання або його окремої складової. Одним із найпоширеніших був ткацький промисел. Жителі сіл Невиське, Кам'яниця, Ярок, Гута Ужанського комітату виготовляли для продажу за рік до 2 тис. метрів домотканого полотна, 350 гунь. Важлива роль

у ткацькому промислі належала Арданівській фабриці, де працювало 30 робітниць. Майстерні по виготовленню в'язаних виробів у с. Сільце щороку перероблювали 20 ц пряжі, з якої виготовлялось понад 10 тисяч пар носків («штримфлів»). Значного поширення набуло вишивання жіночого плаття, чоловічих сорочок, краваток, хустинок, скатертей, наволочок вартістю щороку у 24-30 тис. крон. У с. Перечин налагоджувалось виробництво мережива. У Нижніх Реметах та Береговому діяли фабрики, де виготовляли штучні квіти і вінки. Вироби цих фабрик у 1910 р. оцінювались у 35-80 тис. крон [27, с. 59; 28, с. 58; 37, с. 188; 42, с. 114].

Не дивлячись на специфічні умови розвитку економіки Закарпаття, домашнє виробництво полотна, сукна, обробка шкіри зберігались і надалі. Домашнє ткацтво задовольняло потреби селянської сім'ї. Виготовленням одягу займалися майже у кожному господарстві. Навіть у середині XX ст. серед долинян зустрічались ті чи інші складові традиційної народної ноші, виготовлені із сировини домашнього виробництва.

**Метою даного дослідження** є комплексний аналіз крою та оздоблення традиційних жіночих сорочок тереблеріцьких долинян кінця XIX – першої половини XX ст.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Перші фрагментарні відомості про народний одяг та одягову вишивку Закарпаття, зокрема довгі жіночі сорочки («довгані»), почали з'являтися ще на початку XX ст. Одним із перших спеціальних досліджень загальноукраїнського характеру, присвячених традиційним народним сорочкам, стала розлога стаття В. Білецької, що була опублікована у 1929 р. у Львові в «Матеріалах до українсько-руської етнології та антропології» [22].

У другій половині 40-х рр. XX ст. з'являється ряд публікацій І.Ф. Симоненка, українського етнографа, учасника фольклорно-етнографічних експедицій Інституту мистецтвознавства фольклору та етнографії АН УРСР (м. Київ) та Інституту етнографії АН СРСР (м. Москва). На основі польових етнографічних матеріалів він описує традиційне народне вбрання українців Закарпаття. Левову частку матеріалів автор присвячує характеристиці крою та оздоблення традиційних жіночих сорочок [39].

До теми народного вбрання Закарпаття звертались й ряд сучасних етнологів, зокрема М. Білан [21], Т. Ніколаєва [34]. Хоча їх дослідження мають загальноукраїнський характер, в них подано загальний опис жіночого і чоловічого одягу українців Закарпаття. Більш детально народне вбрання, в тому числі сорочки, вивчалися закарпатськими етнологами, мистецтвознавцями та краєзнавцями. М.П. Тиводар в історико-етнографічному нарисі «Етнографія Закарпаття» детально характеризує комплекс жіночого одягу з довгою додільною сорочкою («довганею»), з «волоською» сорочкою та комплекси жіночого вбрання з короткими сорочками («опліччями») [40]. Детальний опис одягової вишивки українців Закарпаття у своїх публікаціях подав Р.І. Пилип. Він

захистив кандидатську дисертацію на тему: «Художня вишивка українців Закарпаття XIX – першої половини XX ст...» [36]. Для нас цінним є четвертий розділ дисертаційного дослідження, присвячений локальним особливостям традиційної одягової вишивки гуцулів, долинян, бойків і лемків Закарпаття. Історико-етнографічні описи і характеристики народного одягу та одягової вишивки українців Закарпаття зустрічаємо в окремих публікаціях музейних співробітників. Чималу кількість матеріалів про народний одяг Закарпаття опублікував І. Грибанич [24]. Основа увага ним звертається на окремі елементи жіночого вбрання, зокрема сорочки.

**Виклад основного матеріалу.** Сорочка, як найдавніший вид шитого одягу, є одним із найголовніших елементів при виділенні локальних типів народного вбрання з притаманними лише їм деталями. Вона вказує на вік, стать, сімейний стан, вид занять свого власника. Розміщення вишивки на сорочках, орнаментальні мотиви та їх композиція тісно пов'язані із загальним кроєм та оздобленням сорочки [17, с. 122; 21, с. 21; 29, с. 11; 39, с. 74].

До початку XIX ст. у долинян Закарпаття побутовували майже однаковий комплекс жіночого одягу, в основі якого лежала довга («додільна») сорочка («довганя»). Вже на середину XIX – на початок XX ст. побутовували як довгі («додільні»), так і короткі жіночі сорочки («опліччя»). Наприкінці XIX – на початку XX ст. на їх основі сформувались основні одягові комплекси долинян Закарпаття.

Комплекс жіночого вбрання із «додільною» сорочкою в Закарпатті є найбільш архаїчним. Він зберіг основні риси давньоукраїнського одягу й виділяється локальними особливостями крою та багатою орнаменталією вишивки. У долинян сіл басейну р. Терембі, середньої та нижньої течій р. Ріки, верхньої та середньої течії р. Боржави були поширені довгі жіночі сорочки («довгані»), пошиті із переднього і заднього суцільних прямокутних полотнищ («пілок») та розрізаних по діагоналі шматків полотнища («скосів»). Навколо круглого вирізу горловини, у верхній плечовій частині рукавів та біля манжет сорочки збирали у складки («фрями»). Розріз («розпірку») робили на спинці сорочки. Етноідентифікуючою ознакою боржавських жіночих сорочок був витканий червоними нитками шматок полотна («краска»), яким оздоблювали верхню частину передньої пілки («пазухи»). Традиційно у XIX ст. «довгані» оздоблювались вишивкою виключно геометричного орнаменту. У кольоровій гамі переважали різні відтінки білих («білим по білому»), лише синіх та червоних, поєднання синіх і червоних ниток. На початку XX ст. вишивка стала багатобарвною.

На захід від сіл Луг і Великий Бичків Рахівського району, у селах басейну р. Тересви та в околицях сіл Хижа, Черна, Новоселиця Виноградівського району в основі традиційного жіночого комплексу вбрання у XIX ст., як і в селах долин річок Терембі, Ріки та Боржави, знаходилась «додільна» сорочка з круглим вирізом горловини. Таку сорочку тут називали «руською». З 70-80-х рр.

XIX ст. на окресленій території почала поширюватись так звана «волоська» сорочка, етноідентифікуючою ознакою крою якої був прямокутний виріз горловини, оздоблений смугами квітково-рослинної вишивки. Вишивка завжди вдало гармоніювала із дрібними збірками на нитку («морщенням»).

У долинян Свалявського (за винятком сіл Березники і Керецьки), Перечинського, Ужгородського, Мукачівського і на заході Іршавського районів побутовували комплекс жіночого вбрання із короткою сорочкою («опліччя»). Вона мала круглий виріз горловини, довгі широкі рукави з вилогами. Зібране довкола горловини полотно зшивали у вузьку «обшивку». У більшості випадків розріз горловини із неглибоким вирізом пазухи влаштовували спереду, а зрідка – ззаду. У вишивці сорочок другої половини XIX ст. домінували геометричні і стилізовані орнаментальні мотиви, виконані синіми і червоними нитками. Навіть наприкінці XIX – на початку XX ст. у багатобарвній вишивці «опліччя» домінували сині і червоні барви. З кінця 20-х – початку 30 рр. XX ст. почали поширюватись «опліччя» з короткими рукавами, блузи («візитки») із фабричної матерії. У селах поблизу міст Ужгорода та Мукачева поширились довгі (100-105 см) спідні сорочки («плаття») з відбіленого домотканого полотна.

Поряд із наведеними вище загальними рисами, традиційні жіночі сорочки долинян виявляють етнічні особливості, притаманні тій чи іншій локальній групі. У селах **долини річок Терембі та Ріки** побутовували довгі, широкі жіночі сорочки («довгані») прямого крою, з довгими широкими рукавами та розрізом («розпіркою») ззаду. У XIX ст. сорочки шили із чотирьох піл: передньої, задньої та двох бічних трапецієвидної форми. Поперечних швів сорочка не мала, а у довжину (100-120 см) була суцільною. На спині робили розріз («розпірку»), що зав'язувався на плетені шнурочки з китицями («щумками»). Комірця на сорочках не було. Полотно у верхній частині пілок та рукавів збирали у дрібні складки («фрями»). Пришивні широкі, цільнокроєні рукави закінчувались зібраними («морщеними») манжетами. Дуже рідко зустрічались сорочки із воланами («фидришами») [35, с. 103; 41, с. 89].

Наприкінці XIX – на початку XX ст. змінюється крій «довгань». Високої якості сорочки завжди були щедрого покрою, який надавав тканині можливість продемонструвати себе у складках, зшитих декоративними швами. До традиційних передньої та задньої піл пришивали 2-5 піл різної ширини. Найпоширенішим варіантом крою бічних піл було використання довгої пілки, загнутої навпіл по довжині й пришитої до передньої та задньої пілок. Наприкінці 40-х рр. XX ст. бічні пілки кроїли із трьох чи п'ятих окремих полотнищ. До верхньої частини стану сорочки пришивали вузький (1,5-2 см) комір («обшивку»), який на задній полі плавно переходив у глибокий (15-25 см) розріз («розпірку»), що зав'язувався («зашнуркувався») за допомогою плетених шнурочків з китицями на кінцях. На початку XX ст. почали використовувати сині чи білі

гудзики («гомби»). У селах Буштино, Вонігово, Кричево, Угля Тячівського району у другій половині XIX ст. комір оздоблювали маленькими дірочками, контури яких обшивали («обмітували») білими нитками, синьою, червоною («черленою») вишивкою, а з кінця XIX ст., як і рукав, різнокольоровою [2].

У середині XIX – на початку XX ст. полотно під коміром збирали у дрібні складки («рями») на 6-10 ниток. Поверх рямок вишивали прямокутну орнаментальну смугу («пазуху») (16×8 см; 16×6 см; 13×6 см; 15×5 см). Найпростішим варіантом орнаментальної композиції було обшивання («обмітування») складок нитками. У залежності від чергування обшитих та не обшитих складок, використання одного (червоного) чи двох (червоного та синього) кольорів формувались 5-6 поперечних орнаментальних рядків з дрібних квадратиків чи хрестиків. Розмежувальну функцію виконували прямі лінії, виконані стебелевим швом [7; 11]. У селах Буштино, Вонігово, Кричево Тячівського району морщену («рямлену») «пазуху» жіночої сорочки оздоблювали 8-15-ма вертикальними смугами з ромбів, нижче яких вишивали вузьку ламану лінію («кривулю») [10; 11]. Більш складні орнаментальні композиції складались з різних за формою та розмірами ромбів, трикутників, баранячих різок, розет тощо [2; 3; 8; 9].

У 20-х рр. XX ст. полотно під коміром збирали у дрібні складки («рями») на 2-4 нитки, за винятком центральної частини («пазухи») (4×4 см, 5×5 см, 6×6 см), оздобленої вишивкою. При вишиванні почали використовувати різнокольорові нитки, удосконалювались орнаментальні композиції. Основними мотивами виступали скісний хрест, ромб, квітка («косиця»), квадратик, восьмикутні зірки («звізди»), що вишивались кількома кольорами та різними техніками. Цей архайчний елемент в оздобленні передньої поли під вузьким ошийником «довгань» не міг бути лише прикрасою, він виконував також оберегову роль. Такі сорочки зберігалися у кожному дворі у скрині («ладі»), тому що одягали їх жінки замолоду, в середньому і старшому віці, тоді коли хотілося подібатись, любити, бути поміченою [13; 15].

На рівні грудей тереблянських сорочок вишивали ще й маленький квадратик, ромбик, «косичку», хрестик. Саме там, де, кладучи на себе при молитві малий хрест, торкались грудей, де за віруваннями знаходиться душа. І коли у жінок питаєш: «Чому на грудях треба вишивати фігурки у формі хреста?», – у відповідь завжди чуєш: «А як же людині без хреста?!» Отож у розумінні оберегу, окрім хреста, був квадрат, ромб, 6-8-ми конечна зірка, «косиця», «дерево життя», «вазончик». Якщо жінка одягала намисто із напівдорогоцінних каменів, то вишитий мотив оберегу майже не було видно. Сорочки із оберегами жінки одягали рідко. Дівчата носили їх щоб вирізнитись, щоб їх запримітили хлопці, а одружені жінки середнього віку тоді, коли виникали проблеми у відносинах із чоловіком. Жінки вірили, що сорочки з оберегами допомагають їм бути коханими [22, с. 44; 30, с. 120].

У бічні пілки вшивали довгі широкі рукави з клиновидною вставкою («ласткою», «ластовицею») [5]. Завершувались рукави зібраними («морщеними») на вісім ниток манжетами («зап'ястями», «колоп'ястя»). Зустрічались сорочки, які у манжетах збирались на дрібні спіральні стібки, що утворювали різноманітні дрібноузорні мотиви [1; 16]. Наприкінці XIX – у першій половині XX ст. на деяких сорочках рукави завершувались воланами («фидришами»), нижню частину яких оздоблювали вишивкою та різноманітними обмітувальними швами [24, с. 133].

Всі деталі сорочок скріплювали швами різних видів. У XIX ст. це були прості шви («цірочки»). З кінця XIX – на початку XX ст. поли і рукави почали зшивати узорчати швами («плетеницями», «бокorkами», «розшивками»). Самі ж рукави прикрашали різнокольоровими швами, які мали декоративне і практичне значення. У нижню частину рукавів, у проймі вшивали прямокутний шматок полотна. На початку 20-х рр. XX ст. вздовж з'єднувального шва на рукавах «довгань» тереблянських долинян почали вишивати смугу із дрібних ромбиків, розеток. Шви надавали сорочкам ажурності, створювали художній контраст із щільно витканим полотном, рельєфом вишивки.

Наприкінці XIX ст. сорочки почали оздоблювати поперечними складками, загінками («гайташами»), що розміщувались в основному в нижній частині сорочки, а рідше – на рукавах. У дівчат та молодих жінок сорочка збиралась у дрібні «гайташики» шириною 2-3 см, а у старших жінок вони були ширшими – 8-10 см. «Гайташі» мали також й практичне значення. При потребі їх могли розпороти, таким чином збільшуючи довжину самої сорочки [30, с. 119; 36, с. 4].

На початку XX ст. у побуті з'явилися білі нитки фабричного виробництва («паки»). Це дало можливість ткати більш якісне полотно для пошиття сорочок. У середині XIX ст. вишивали виключно конопляними, лляними, вовняними нитками домашнього виробництва, які зберігали природний колір. Наприкінці XIX – на початку XX ст. поряд із ними почали використовувати і куповані («купчі») нитки білого, синього, темно-вишневого, червоного кольорів. Найпоширенішими техніками вишивки були «кучерявий стіб», «низь поза йглу», «низина», «хрестик». На початку XX ст. почали застосовувати техніки «вирізування», «занизування», «виколювання», які надавали сорочкам святковості.

Основним при оздобленні сорочок був геометричний орнамент. Традиційні сорочки були як святковим, так і повсякденним одягом. Жінки шили їх не на замовлення («за гроші»), а для себе. У них ходили на побачення, вінчалися, народжували і хрестили діточок, відзначали всі свята упродовж року. У народній одяговій вишивці відображались традиції місцевого населення, його внутрішнє багатство, художнє чуття, виплекане сторіччями. Символіка народного орнаменту говорить нам, що наші предки носили вбрання, оздоблене різноманітними оберегово-символічними знаками. Мотив ромба символізував сонячний диск, тому східні слов'яни часто називали ромб «кругом».

Різної форми гачки, вусики, різки, які доповнювали ромб, асоціювались із променями сонця [20, с. 39; 31, с. 13; 32, с. 7].

Своєю багатогранністю та різноманітністю вражають дрібно вишиті мотиви, якими тереблянські майстрині оздоблювали свої сорочки. Ошийник («обшивка») і прямокутна «пазуха» були переважно червоних і рожевих кольорів, на весільних сорочках – білих, а у піст – сині, фіолетові, зелені. Вузький комірець (1-2 см) вишивали синіми, червоними чи вишневими, а з 20-30-х рр. XX ст. – різнокольоровими нитками.

У 20-х рр. XX ст. серед жителів межиріччя Ріки та Тереблі поширилися сорочки («білениці», «ромованки»), в яких передню полу і рукав вишивали білими нитками техніками гладі та вирізування. Орнаментальна композиція мала вигляд трьох-чотирьох поздовжніх смуг з геометричними мотивами: ромбами, розетами, скісними хрестами, трикутниками, квадратами. Такі сорочки були елементом весільного вбрання. У 30-40-х рр. XX ст. до білих ниток додавали червоні, сині, жовті, зелені, якими вишивали допоміжні орнаментальні мотиви. Оздоблення сорочок вишивкою білим по білому було досить поширеним явищем на усій території України. Про її наявність і широке побутування на Прикарпатті згадували І. Гургула, М. Аронець [7; 18, с. 68; 19, с. 100; 25, с. 27; 34, с. 73].

Жіночі сорочки тереблянських долиннян відрізнялись й за розміщенням вишивки на рукавах та передній полі. Від характеру орнаменту та кольорової гами вишивки походила назва сорочки: «заспудниця», «хрестата заспудниця», «мішана заспудниця», «фрукави», «косиця», «білениця», «ромованка». Основними орнаментальними мотивами вишивки були восьмикутні звізди («косички»), ромби, прямі та скісні хрести, квадрати, ламані лінії («кривулі»). З 20-х рр. XX ст. вишивку на рукавах жіночих сорочок доповнювали вирізуванням та різноманітними мережками. Такі сорочки називали «вирізувані» (села Кричево, Колодне, Велика Уголька Тячівського району) або «дзобокані» (села Нанково, Золотарево, Велятино, Боронява Хустського району).

Найпишнішою вишивкою на рукавах виділялась суцільна, рапортна вишивка, яку долиняни називали «заспудницею». Розміри вишитих чи затканих прямокутників на рукавах («заспудниць») були різними: 16×28 см, 30×32 см, 30×35 см. Вишивка починалась від плеча і сягала до ліктя. До початку XX ст. заспудниці були однотонними. Потім поле прямокутника почали ділити на 9-12 великих квадратів, злегка вводили 2-3 кольори, але домінуючими залишалися червоний, синій, білий. Утворені квадрати заповнювали геометричними орнаментами: квадратами, прямокутниками ромбами, квітками («косицями»), зірками («звіздами»), прямими та скісними хрестами, ламаними лініями («кривулями»). Орнаментальні мотиви «заспудниць» вишивали із виворотного боку полотна техніками «кучерявий стіб» («стеги»), «низь поза йглу», «низинка», «вирізування», «хрестик», «занизування». «Кучерявий стіб» дуже схожий до

низинки. Він характерний тим, що на лицьовому боці нитки не затягувались туго, надаючи вишивці рельєфності, кучерявості. У 20-30-ті рр. XX ст. поділ «заспудниць» ставав дедалі дрібнішим і багатобарвним. Оскільки вишитий прямокутник заповнювали багатьма кольорами, то сорочку називали «мішана заспудниця». Якщо ж заспудницю вишивали технікою хрестик і орнаментували хрестом, то її називали «хрестата заспудниця». У 20-30-х рр. XX ст. у селах Тереблянської й Ріцької долин полотна під «заспудницею» збирали у 2-3 поперечні складки («гайташики») [26, с. 11; 33, с. 55].

У будні дні носили сорочки, що називали «фрукави». На їх рукавах вишивали дві поперечні смуги: вузьку (1-2 см) на плечі і ширшу – на рівні ліктя (4-5 см). На святкових сорочках («фрукавах») смуги були ширшими (8-10 см). У селах Буштино, Вонігово, Кричево Тячівського району, Велятино, Сокириця, Боронява, Данилово Хустського району та Синевир, Синевирська Поляна, Колочава Міжгірського району додавали ще й вертикальну орнаментальну смугу з «косиць», ромбів, а у селах Кошельово, Липча, Липовець Хустського району – дві загинки («гайташики»), поміж якими вишивали дрібний ромбик або квіточку. В околицях с. Буштино та у селах Синевир, Синевирська Поляна, Колочава, Негровець за стрічковим орнаментом, способами його розміщення і повторення візерунку на рукавах дівочих сорочок можна було визначити, чи дівчина одначка, чи її в сім'ї дві-три, чи дівчата-близнючки. Якщо верхня горизонтальна і центральна вертикальна смуги візерунку були однакові, то це означало, що в сім'ї дівчина одна. Якщо верхня і нижня горизонтальні смуги були вишиті однаковим орнаментом, то дівчата-близнючки. Якщо верхня і нижня смуги вишиті різними орнаментальними мотивами, значить в сім'ї більше двох дівчат [30, с. 120].

На початку XX ст. поширились жіночі сорочки («косиці»), у верхній плечовій частині рукавів яких вишивали великий ромб («косицю»). У 20-30-х рр. XX ст. до «косиці» додавали вишиту поперечну смугу або менший ромбик нижче ліктя. Багатоваріантність і розмаїття заповнення ромба залежали від техніки вишивання. Особливою красою виділялись сорочки («косиці», «косички на плечах»), у яких контури ромба обрамляли потрійними смугами вирізування. Вирізуванням або кучерявим стібом («загрядка», «косичка») вишивали «скісний хрест» у центрі ромба. Інколи контури ромба обрамляли суцільною однотонною широкою смугою, виконаною «кучерявим стібом». У 20-30-х рр. XX ст. ромб втрачає свою монументальність. Він стає багатобарвним, заповнюється 9-20 дрібними квадратами, які обрамлювала однотонна контурна смуга. Барвіста орнаментальна композиція складається з 20-45 дрібних квадратиків [13].

З кінця XIX – початку XX ст. у селах Волове (Міжгір'я), Лозянське, Сойми, Запереділля Міжгірського району плечову частину рукавів деяких сорочок молодих заміжніх жінок декорували вишивкою геометричного характеру, виконаною технікою «двостороння гладь». Орнаментальна

композиція вишивки складалась з п'яти великих восьмипелюсткових розет та чотирьох напіврозет, які при поєднанні утворювали форму прямого хреста. Центральний мотив перетинався скісним хрестом, утвореним з дрібніших розет та чотирьох великих напіврозет. Обабіч хреста вишивали малі восьмипелюсткові розети [12]. Наприкінці 30-х – на початку 40-х рр. XX ст. плечову частину рукавів вінчальних жіночих сорочок у селах верхів'я р. Теретлі почали оздоблювати стилізовано рослинним орнаментом у вигляді дерева життя та малого ромба чи розети під ним.

Певні особливості спостерігаємо в колориті вишивок жіночих сорочок («довгань») різних осередків теретліцьких долинян. Наприкінці XIX – на початку XX ст. на сорочках з сіл пониззя р. Теретлі зустрічались ще однокольорова (синя чи червона), двокольорова (синьо-біла та синьо-червона), а у селах верхів'я р. Теретлі – однотонна (чорна) вишивка [14]. З перших десятиліть XX ст. поширилась поліхромна вишивка, але в ній традиційно переважали сині і червоні кольори. У селах верхів'я р. Теретлі при переважанні червоних чи малинових кольорів, використовували зелені, жовті та білі нитки. Зустрічались й сорочки із домінуванням зелених та коричневих ниток. У поліхромній вишивці долинян Хустського району в одних випадках домінували сині кольори у поєднанні із червоними і жовтими, у других – фіолетові у поєднанні з синіми, жовтими, червоними і зеленими, у третіх – червоні у поєднанні з жовтими, білими і синіми, у четвертих – зелені у поєднанні з жовтими і рожевими, у п'ятих – жовті у поєднанні з синіми, червоними і фіолетовими, у шостих – темнокоричневі у поєднанні з синіми, жовтими і рожевими. Синьо-червона вишивка «довгань» поєднувалась із білою мережкою і червоно-зеленою обшивкою «камизельки» та синім полотнищем фартуха. При поширенні у вишивці жіночих сорочок червоного кольору з вкрапленням синього, обов'язково підбирали фартух на червоному полотнищі якого вирізнялись червоні і сині квіточки. У цілому вишивка «довгань» теретліцьких долинян характеризувалась повсюдною перевагою геометричних орнаментальних мотивів, майже суцільною вишивкою рукавів («заспулиця»), поступовим переходом від одноколірної до двоколірної, а від неї – до поліхромної вишивки.

Наприкінці 30-40-х рр. XX ст. у селах Теретлянської долини з'являються довгі жіночі сорочки («свити», «волочані»). Шили їх з покупної фабричної матерії («дамаску») з тканим білим орнаментом. Якщо «довгані» шила собі кожна жінка, то «свити» виготовляли 2-3 жінки в селі. Їх крій складався з верхньої приталеної частини («станка») та нижньої – «спідниці». «Станок» зшивали з двох пілок («пол»), які оздоблювали складками («францами»). До задньої поли пришивали плечики («опліччя») (шириною 12-15 см), контури яких викроювали у формі двох хвилястих смуг «на зубчики». Іноді полотно між «опліччям» та поясом збирали у дві пари загинок («гайташів»). «Свити» мали овальний виріз горловини, комір-стіжку, що

застібався з лівого боку на петельку та гудзик («гомбу») або металеву застібку («патент»). Довгий розріз («розпурку») з лівого боку передньої поли застібували на 6 «патентів». Рукави зшивали з 2-х під, з'єднаних машинним швом. На манжетах наявні складки й горизонтальні орнаментальні смуги. Нижню частину сорочки («спідницю») шили з чотирьох рівних під, з'єднаних між собою машинним швом. Низ («подол») «свити» оздоблювали мережкою («чіпкою»), загинками («гайташками»). «Станок» з «спідницею» з'єднували за допомогою пояса, що застібувався на два гудзики («гомби») [4; 30, с. 121]. У селах Нижній Бистрий, Березово, Монастирець, Вільшани Хустського району нагрудну частину та широкі (5-8 см) пришивні манжети жіночих «світ» декорували вишивкою геометричних мотивів, виконаних технікою «хрестик» на окремому шматку відбіленого домотканого полотна. Орнаментальна композиція нагрудної частини трирядова. У основі центральної (широкої) смуги лежали ромби, внутрішня площа яких заповнювалась дрібними геометричними фігурами. Обрамленням слугували два рядки трикутників, на стику яких формувалась ламана лінія («кривуля»). Ромб та трикутники були основними орнаментальними мотивами й на манжетах.

Жіночі сорочки («довгані») часто застосовували у різних обрядах. У селах Нанково, Нижнє Селище, Копашнево, Драгово Хустського району та Чумальово, Кричево, Угля, Дулово, Новобарово, Руське Поле Тячівського району існував обряд вмивання обличчя наречених («молодих») із застосуванням вінчальних сорочок. Молода зливала молодому на руки воду, він умивався і втирався пазухою сорочки молоді. Потім молодий зливав молодій, вона втиралась пазухою його сорочки. Такий обряд мав на меті зберегти любов між молодими. Старожили з цього приводу казали: «Мавуть любитися і жити в купі до скончання» [23, с. 284; 38, с. 29].

**Висновки.** Етноідентифікуючими ознаками крою жіночих сорочок теретліцьких долинян були прямокутна чи квадратна нагрудна частина («пазуха»), оздоблена хрестиковою вишивкою, бічні трапецієвидні поли («скоси») та поперечні загинки («гайташі») у нижній частині сорочок та на рукавах. Вишивка «довгань» у теретліцьких долинян у XIX ст. характеризувалась повсюдною перевагою геометричних орнаментальних мотивів, майже суцільною вишивкою рукавів («заспулиця»), поступовим переходом від одноколірної до двоколірної, а від неї – до поліхромної вишивки. Орнаментальні композиції вишивки на рукавах виконували одночасно етноідентифікуючу та етнографічно розмежувальну роль. Долинянка, одягнута у сорочку з пишною вишивкою на рукавах («заспулиці», «рукави» «косиці») вирізнялась на фоні гуцулок, одягнутих у сорочки із поперечними вставками («установками»), лемкинь та угорок, сорочки яких оздоблювали квітково-рослинним орнаментом. Кожна дівчина прагнула мати кілька пишно оздоблених вишивкою сорочок. Наявність кількох сорочок була ознакою «багатого» приданого.

### Список використаних джерел

#### Джерела:

##### Експозиція Кращезнавчого музею при бібліотеці с. Тереля Тячівського району (далі – ЕКМБТ):

1. ЕКМБТ: інвентарний № не присвоєно. Фрагмент вишивки на морщених манжетах, що завершуються вузькими фодрами, с. Тереля Тячівського району. Початок 20-х рр. XX ст. Домоткане полотно, вишивка, низина.

##### Фонди КЗ «Закарпатський обласний краєзнавчий музей ім. Т. Легоцького» ЗОР, інвентарний номер (далі – Ф КЗ «ЗОКМ» ЗОР Е):

2. Ф КЗ «ЗОКМ» ЗОР Е: 3255/24230. Жіноча сорочка, село Синевир Міжгірського району.
3. Ф КЗ «ЗОКМ» ЗОР Е: 3256/24231. Жіноча сорочка, село Колочава Міжгірського району.
4. Ф КЗ «ЗОКМ» ЗОР Е: 3826/26864. Жіноча сорочка («свита»), Терелянська долина.
5. Ф КЗ «ЗОКМ» ЗОР Е: 4286/30223. Латка, ластовиця на жіночій сорочці, село Кошельово Хустського району.

##### Фонди КЗ «Закарпатський музей народної архітектури та побуту» ЗОР, інвентарний номер (м. Ужгород) (далі – Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР):

6. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР ЛМ: 12397/261. Жіноча сорочка «ромованка», село Угля Тячівського району.
7. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР ЛМ: 12478/327. Верхня нагрудна частина жіночої сорочки («пазуха»). Терелянська долина.
8. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР ЛМ: 12479/328. Верхня нагрудна частина жіночої сорочки («пазуха»). Терелянська долина.
9. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР ЛМ: 12521/370. Верхня нагрудна частина жіночої сорочки («пазуха»). Терелянська долина.
10. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР ЛМ: 12562/411. Верхня нагрудна частина жіночої сорочки («пазуха»). Терелянська долина.
11. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР ЛМ: 12563/412. Верхня нагрудна частина жіночої сорочки («пазуха»). Терелянська долина.

##### Фонди Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України (м. Львів) (далі – ФМЕХП Е):

12. ФМЕХП Е: 64883. Жіноча сорочка, Міжгір'я.
13. ФМЕХП Е: 77477/6478. Жіноча сорочка, Міжгір'я. Вишивка на «пазусі» та рукаві.
14. ФМЕХП Е: 77487/6488. Жіноча сорочка, оздоблена вишивкою чорними нитками. Міжгір'я.
15. ФМЕХП Е: 77488/6489. Жіноча сорочка, Міжгір'я. Вишивка на «пазусі».
16. ФМЕХП Е: 77531/6532. Манжет жіночої сорочки, село Синевир Міжгірського району.

#### Література:

17. Антонович Є.А. Декоративно-прикладне мистецтво: посібник : [для студ. вищ. навч. закл.] / Є. А. Антонович, Р. В. Захарчук-Чугай, М. Є. Станкевич. Львів: Світ, 1992. 272 с.
18. Аронець М.М. Видинівські вишивки вчора і сьогодні // Народна творчість та етнографія. 1968. № 3. С. 67-71.
19. Аронець М.М. Народна вишивка Прикарпаття кінця XIX – початку XX ст. // Українське мистецтвознавство. К., 1974. Вип. 6. С. 97-114.
20. Байрак Я.М., Федака П.М. Закарпатський музей народної архітектури та побуту: путівник. Ужгород: Карпати, 1988. 130 с.
21. Білан М.С. «Чом на тобі наймитоньку сорочка не біла?» (символізм українського строю) // Берегиня. 2001. № 2. С. 9-22.
22. Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція і орнаменталізація // Матеріали до українсько-руської етнології й антропології. Львів, 1929. Т. XXI-XXII. С. 43-109.
23. Гасинець В. Село Руське Поле (Урмезіово // Наш рідний край. 1930. Річник VIII. Число 9. С. 283-284.
24. Грибаніч І. Народний одяг Річкової долини та прилеглих до неї сіл // Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею. Ужгород: Патент, 2000. Вип. IV. С. 132-137.
25. Гургула І. Народне мистецтво західних областей України. К.: Наукова думка, 1966. 78 с.
26. Декілька образків із Підкарпатського народного мистецтва // Наша земля. 1928. 25 травня. Число 5. С. 10-13.
27. Ілько В.І. Закарпатське село на початку XX ст. (1990-1919 рр.). Львів : Видавництво Львівського університету, 1973. 180 с.
28. Коломієць І.Г. Социально-экономическое отношение и общественное движение в Закарпатье во второй половине XIX ст. Томск: Издательство Томского ун-та, 1962. Т. II. 358 с.
29. Кот М. Українська вишита сорочка. Дрогобич: Коло, 2007. 149 с.
30. Коцан В.В. Народний одяг українців пониззя р. Тереля кінця XIX – першої половини XX ст. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія. Історія. Вип. 19. Ужгород: «Говерла», 2007. С. 118-127.
31. Макаренко Г. Буштинська скарбниця народного мистецтва // Трибуна. 2007. 21 липня. С. 13.
32. Машенко Є. Буштинська скарбниця народного мистецтва // Дружба. 2007. 14 липня. С. 7.
33. Нікіщенко Ю.І. Орнаменталізація тканин як джерело історико-культурних досліджень // Наукові записки НаУКМА. 2008. Т. 75: Теорія та історія культури. С. 51-59.
34. Ніколаєва Т.О. Особливості народного вбрання та вишивки українського населення Прикарпаття // Народна творчість та етнографія. 1988. № 3. С. 67-73.
35. Пилип Р.І. Художньо-функціональні особливості одягової вишивки марамороських долин XIX – першої половини XX ст. // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Харків : ХДАДМ, 2008. № 15. С. 94-114.
36. Пилип Р.І. Художня вишивка українців Закарпаття XIX – першої половини XX ст. (типологія за призначенням, художніми та локальними особливостями): авторф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.06. «Декоративне і прикладне мистецтво» / Р.І. Пилип. Львів, 2011. 16 с.
37. Рыбаков Б.А. Ремесло древней Руси. М.: Изд-во Академия Наук СССР, 1948. 321 с.
38. Самусь Н.П. Весільний обряд у Хустському районі (на прикладі весілля, записаного в 1966 р. в с. Нижнє Селище) // Закарпатському музею народної архітектури та побуту – 35 років : збірник наукових праць. Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2005. Вип.1. С. 23-41.
39. Симоненко И.Ф. Быт населения Закарпатской области (По материалам экспедиции 1945-1947 гг.) // Советская этнография. 1948. №1. С. 63-89.
40. Тиводар М.П. Етнографія Закарпаття: Історико-етнографічний нарис. Ужгород : Гражда, 2011. 416 с.: іл.
41. Чопик-Микунда І. Історія і культура села Тереля. Мукачево: Карпатська вежа, 2008. 199 с.
42. Шульга І.Г. Соціально-економічні відносини і класова боротьба на Закарпатті в кінці XVIII – першій половині XIX ст. Львів: В-во Львів. у-ту, 1965. 319 с.

## References

### Dzherela:

#### Експозиція Краєзнавчого музею при бібліотеці с. Теребля Тлчавісйкого району (дالی – ЕКМБТ):

1. ЕКМБТ: інвентарний № не присвоєно. Фрагмент висшвыкы на моршхеных манжетакх, шхо завершххутісја вузжкымы fodramy, s. Tereblyja Tlchavyskogo rajonu. Pochatok 20-kh rr. KhKh st. Domotkane polotno, vyshyvka, nyzyna.

#### Фонды КЗ «Закарпатський обласний краєзнавчий музей ім. Т. Лєгхочького» ЗОР, інвентарний номер (дالی – F KZ «ZOKM» ZOR E:)

2. F KZ «ZOKM» ZOR E: 3255/24230. Zhinocha sorochka, selo Synevyr Mizhghirskogo rajonu.
3. F KZ «ZOKM» ZOR E: 3256/24231. Zhinocha sorochka, selo Kolochava Mizhghirskogo rajonu.
4. F KZ «ZOKM» ZOR E: 3826/26864. Zhinocha sorochka («svyta»), Tereblyanska dolyna.
5. F KZ «ZOKM» ZOR E: 4286/30223. Latka, lastovycja na zhinochij sorochci, selo Koshel'ovo Khustskogo rajonu. (in Ukrainian)
6. F KZ «ZMNP» ZOR LM: 12397/261. Zhinocha sorochka «romovanka», selo Ughlja Tlchavyskogo rajonu.
7. F KZ «ZMNP» ZOR LM: 12478/327. Verkhnja naghruDNA chastyna zhinochoji sorochky («pazukha»). Tereblyanska dolyna.
8. F KZ «ZMNP» ZOR LM: 12479/328. Verkhnja naghruDNA chastyna zhinochoji sorochky («pazukha»). Tereblyanska dolyna.
9. F KZ «ZMNP» ZOR LM: 12521/370. Verkhnja naghruDNA chastyna zhinochoji sorochky («pazukha»). Tereblyanska dolyna.
10. F KZ «ZMNP» ZOR LM: 12562/411. Verkhnja naghruDNA chastyna zhinochoji sorochky («pazukha»). Tereblyanska dolyna.
11. F KZ «ZMNP» ZOR LM: 12563/412. Verkhnja naghruDNA chastyna zhinochoji sorochky («pazukha»). Tereblyanska dolyna.
12. FMEKhP E: 64883. Zhinocha sorochka, Mizhghir'ja.
13. FMEKhP E: 77477/6478. Zhinocha sorochka, Mizhghir'ja. Vyshyvka na «pazusi» ta rukavi. (in Ukrainian)
14. FMEKhP E: 77487/6488. Zhinocha sorochka, ozdoblена vyshyvkoju chornymy nytkamy. Mizhghir'ja.
15. FMEKhP E: 77488/6489. Zhinocha sorochka, Mizhghir'ja. Vyshyvka na «pazusi».
16. FMEKhP E: 77531/6532. Manzheta zhinochoji sorochky, selo Synevyr Mizhghirskogo rajonu.

### Literatura:

17. Antonovych Je.A. Dekorativno-prikladne mystectvo: posibnyk : [dlja stud. vyshh. navch. zakl] / Je.A. Antonovych, R.V. Zakharchuk-Chughaj, M.Je. Stankevych. Ljviv: Svit, 1992. 272 s. (in Ukrainian).
18. Aronec M.M. Vydnyviski vyshyvky vchora i sjoghodni // Narodna tvorchistj ta etnoghrafija. 1968. № 3. S. 67-71. (in Ukrainian).
19. Aronec M.M. Narodna vyshyvka Prykarpattja kincja KhKh – pochatu KhKh st. // Ukrajinske mystectvoznaustvo. K., 1974. Vyp. 6. S. 97-114. (in Ukrainian).
20. Bajrak Ja.M., Fedaka P.M. Zakarpatskij muzej narodnoji arkhitektury ta pobutu : putivnyk. Uzhghorod: Karpaty, 1988. 130 s. (in Ukrainian).
21. Bilan M.C. «Chom na tobi najmytonjku sorochka ne bila?» (symbolizm ukrajinskogo stroju) // Bereghynja. 2001. № 2. S. 9-22. (in Ukrainian).
22. Bilec V. Ukrajinski sorochky, jikh typy, evolucija i ornamentacija // Materialy do ukrajinsko-ruskoji etnologiji j antropologiji. Ljviv, 1929. T. KhKhI-KhKhII. S. 43-109. (in Ukrainian).
23. Ghasynec V. Selo Ruske Pole (Urmeziovo // Nash rodnyj kraj. 1930. Rochnyk VIII. Chyslo 9. S. 283-284. (in Ukrainian).
24. Ghryban'ch I. Narodnyj odjagh Ricjkoji dolyn ta pryleglykh do nej sil // Naukovyj zbirnyk Zakarpatskogo krajeznachogo muzeju. Uzhghorod: Patent, 2000. Vyp. IV. S. 132-137. (in Ukrainian).
25. Ghurghula I. Narodne mystectvo zachidnykh oblastej Ukrajiny. K.: Naukova dumka, 1966. 78 s. (in Ukrainian).
26. Dekiljka obrazkiv iz Pidkarpatskogo narodnogo mystectva // Nasha zemlja. 1928. 25 travnja. Chyslo 5. S. 10-13. (in Ukrainian).
27. Iljko V.I. Zakarpatske selo na pochatu KhKh st. (1990-1919 rr.). Ljviv: Vydavnytstvo Ljvivskogo universytetu, 1973. 180 s. (in Ukrainian).
28. Kolomyec Y.Gh. Socjalno-ekonomyckoe otnoshenye y obshhestvennoe dvizhenye v Zakarpatt'e vo vtoroj polovine KhKh st. Tomsk: Yzdatelstvo Tomskogo un-ta, 1962. T. II. 358 s. (in Ukrainian).
29. Kot M. Ukrajinska vyshyta sorochka. Droghobych : Kolo, 2007. 149 s. (in Ukrainian).
30. Kocan V.V. Narodnyj odjagh ukrajinciv ponyzza r. Terebly kincja KhKh – pershoji polovyny KhKh st. // Naukovyj visnyk Uzhghorodskogo universytetu. Serija. Istorija. Vyp. 19. Uzhghorod : «Ghoverla», 2007. S. 118-127. (in Ukrainian).
31. Makarenko Gh. Bushynsja skarbnyca narodnogo mystectva // Trybuna. 2007. 21 lypnja. S. 13. (in Ukrainian).
32. Mashhenko Je. Bushynsja skarbnyca narodnogo mystectva // Druzhba. 2007. 14 lypnja. S. 7. (in Ukrainian).
33. Nikishenko Ju.I. Ornamentacija tkanyn jak dzherelo istoriko-kulturnykh doslidzenj // Naukovi zapysky NaUKMA. 2008. T. 75: Teorija ta istorija kultury. S. 51-59. (in Ukrainian).
34. Nikolajeva T.O. Osoblyvosti narodnogo vbrannja ta vyshyvky ukrajinskogo naselennja Prykarpattja // Narodna tvorchistj ta etnoghrafija. 1988. № 3. S. 67-73. (in Ukrainian).
35. Pylyp R.I. Khudozhno-funkcionalni osoblyvosti odjaghovoji vyshyvky maramoroskykh dolynjan KhKh – pershoji polovyny KhKh st. // Visnyk Kharkivskoj derzhavnoj akademiji dizajnu i mystectv. Kharkiv: KhDADM, 2008. № 15. S. 94-114. (in Ukrainian).
36. Pylyp R.I. Khudozhnja vyshyvka ukrajinciv Zakarpattja KhKh – pershoji polovyny KhKh st. (typologija za pryznachennjam, khudozhnimy ta lokalnymy osoblyvostjamy): avtorf. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. mystectvoznaustva: spec. 17.00.06. «Dekorativne i prikladne mystectvo» / R.I. Pylyp. Ljviv, 2011. 16 s. (in Ukrainian).
37. Рыбаков B.A. Ремесло древней Руси. М.: Yzd-vo Akademija Nauk SSSR, 1948. 321 s. (in Russian).
38. Samusj N.P. Vesil'nyj obrjad u Khustskom rajoni (na prykladi vesillja, zapysanogo v 1966 r. v s. Nyzhnje Selyshhe) // Zakarpatskomu muzeju narodnoji arkhitektury ta pobutu – 35 rokiv: zbirnyk naukovykh pracj. Uzhghorod: Ghosprozrakhunkovyj redakcijnno-vydavnychij viddil upravlinnja u spravakh presy ta informaciji, 2005. Vyp. I. S. 23-41. (in Ukrainian).
39. Symonenko Y.F. Byt naselenja Zakarpatskoj oblasti (Po materyalam ekspedycy 1945-1947 ghgh.) // Sovetskaja etnoghrafija. 1948. № 1. S. 63-89. (in Russian).
40. Tyvodar M.P. Etnoghrafija Zakarpattja : Istoryko-etnoghrafichnyj narys. Uzhghorod : Ghrazhda, 2011. 416 s.: il. (in Ukrainian).
41. Chopyk-Mykunda I. Istorija i kul'tura sela Tereblyja. Mukachevo: Karpatska vezha, 2008. 199 s. (in Ukrainian).



42. Shuljgha I.Gh. Socialjno-ekonomichni vidnosyny i klasova borotjba na Zakarpatti v kinci KhVIII – pershij polovyni KhIKh st. Ljvi v: V-vo Ljviv. u-tu, 1965. 319 s. (in Ukrainian).

#### SUMMARY

#### WOMEN SHIRTS OF THE TEREBLERITSKYS DOLINJAS THE END OF THE XIX - THE FIRST HALF OF THE XX CENTURY

**V. Kotsan** (Uzhhorod)

In the article on the basis of stock collections of the Local history museum at the library of the village of Terebly Tyachiv district, Transcarpathian regional museum named after. T. Legotsky, the Transcarpathian museum of folk architecture and life, the Museum of ethnography and crafts of the Institute of ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Lviv), as well as available literature, a comprehensive analysis of the cut and embroidery of traditional women's shirts of the Terebleritskys dolinjans of the late XIX - first half of the XX century was carried out. This locally-territorial center of ethnographic group of the Transcarpathian dolinjans covers separate villages of Khust, Tyachiv and Mizhhirsky districts. The author describes in detail the fabrication process of the cloth at home. The main raw material for this served linen, hemp and woolen yarn. The shirt, as the most ancient kind of knitted garment, is one of the most important elements in the allocation of local types of folk costumes with their particular details. It indicates age, gender, marital status, occupation of its owner. The placement of embroidery on shirts, ornamental motifs, and their composition are closely linked to the overall trim and shirt decoration. The article describes in detail the process of cutting women's shirts in the studied region: the status of shirts, sleeves, upper chest («pazucha») on the forefront, decorative sutures and bends. Embroidery was decorated with a narrow collar, «axils», sleeves, cuffs. Under the ornamental composition of embroidery on the sleeves the author of the article identified the following types of shirts: «romovanka», «zaspulnitsa», «kositsi», «rukavy». His features were the coloring of the embroidery of women's shirts of various cells of the Terebleritsky dolinjans. To the ethno-identifying signs of cutting women's shirts of the Terebleritskys dolinjans, include the part («pazuchu»), the side poles («skosy») and the transverse flutter («gatyashi») in the lower part of the shirts and sleeves. Embroidery «dovgan» in Terebleritskys dolinjans in the XIX century was characterized by the widespread advantage of geometric ornamental motifs, almost continuous embroidery of sleeves, gradual transition from single-color to two-color, and from it - to polychrome embroidery.

**Keywords:** women's shirt, cut, hairpin, sleeve, cuffs, collar, embroidery, ornamental composition, color.

## ІЛЮСТРАЦІЇ



*Рис. 1. Крій традиційної жіночої сорочки тереблеріцьких долинян. Рисунок Р.І. Пилипа.*



*Рис. 2. Дівчина у традиційному народному вбранні тереблеріцьких долинян. Реконструкція. 2015 р. Фото з архіву автора.*



*Рис. 3. Дівчата у традиційному народному вбранні. Терблеріцька долина. Фото С.К. Маковського.*



*Рис. 4. Вишивка на рукавах жіночої сорочки – «заспудниця». Село Данилово Хустського району. Фото з архіву автора.*



*Рис. 5. Фрагмент вишивки на рукаві жіночої сорочки – «косиці». Село Стеблівка Хустського району. Фото з архіву автора.*



*Рис. 6. Вишивка на рукавах жіночої сорочки – «рукави». Село Синевир Міжгірського району. Фото з архіву автора.*